

Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану

Військові дії на території нашої держави негативно впливають на функціонування та розвиток усіх суб'єктів бізнесу і завдають нищівних руйнувань економіці. В той же час робота українського бізнесу під час війни є особливо важливим джерелом наповнення держбюджету та створення робочих місць. Тому для України наразі особливо актуальними є розробка та реалізація обґрунтованої та ефективної державної політики підтримки розвитку бізнесу з метою створення сприятливих умов для його організації та ведення. З урахуванням зазначеного статтю присвячено дослідженню прийнятих урядом програм державної підтримки та стимулювання розвитку підприємництва в умовах війни. На основі проведених досліджень обґрунтовано, що під державною підтримкою необхідно розуміти державне регулювання підприємницької діяльності, яке передбачає, перш за все, свідоме формування державними структурами відповідних прямих та опосередкованих інструментів підтримки бізнесу, зокрема, створення стимулів, використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, що залучаються для його суб'єктів. Пріоритетність державного регулювання та підтримки підприємництва в умовах війни зумовлює необхідність переходу від прямого адміністративного сприяння до формування сприятливого економічного і соціального середовища щодо удосконалення механізмів та інструментів стимулювання розвитку суб'єктів бізнесу. В статті досліджено зміни в законодавстві, які стосуються політики оподаткування суб'єктів господарювання в особливий період, зокрема щодо нарахування і сплати єдиного податку та єдиного соціального внеску. Обґрунтовано ліміти та правила роботи в сфері сплати податків для фізичних осіб-підприємців під час дії воєнного стану. Визначено, що такі зміни нададуть можливість суб'єктам бізнесу заощадити кошти на сплаті податків та інвестувати їх в подальшу господарську діяльність і, таким чином, підтримувати та розвивати її. Проаналізовано зміни, які стосуються проведення перевірок, нарахування штрафів та пені під час дії воєнного стану, та на цій основі визначено, які перевірки дійсно скасовано, а які можуть бути проведені. Також проаналізовано умови запроваджені урядом програми релокації бізнесу та зміни, які були внесені до програми «Доступні кредити 5–9 %». Проведені дослідження свідчать, що на сьогоднішній день українським Урядом була прийнята низка рішень, які передбачають тимчасові послаблення та підтримку для бізнесу під час дії воєнного стану. В той же час недоліки і складнощі, з якими стикаються в процесі функціонування господарські суб'єкти, свідчать про необхідність синхронно розвивати як державну систему підтримки бізнесу, так і ініціативу підприємців, малих і середніх підприємств з об'єднання зусиль у сфері державно-фінансової діяльності. Обґрунтовано, що актуальним є питання удосконалення системи інформаційної та консультативної державної підтримки бізнесу з метою стимулювання його розвитку.

Ключові слова: підприємництво; стимулювання бізнесу; державна підтримка; воєнний стан; податкове стимулювання; релокація бізнесу; кредитування.

Постановка проблеми. Війна росії проти України негативно впливає як на стан економіки нашої держави в цілому, так і на діяльність і розвиток українського бізнесу зокрема. Якщо говорити про малий і середній бізнес, то, за даними опитування Європейської бізнес-асоціації, у березні 42 % підприємців взагалі припинили працювати; близько третини – призупинили роботу, але планували відновлювати її; у повному обсязі працювали лише 13 % малого та середнього бізнесу [2]. Результати другої хвилі опитування Європейської бізнес-асоціації серед представників малого і середнього бізнесу свідчать, що у квітні кількість непрацюючих представників бізнесу скоротилася з 42 до 26 %; 17 % вже відновили роботу після тимчасового припинення і ще 23 % готувалися до відновлення. Також збільшилася кількість підприємців, що працюють у повному обсязі – з 13 до 20 %. За два місяці війни динаміка реєстрацій нового бізнесу вже наблизилася до 50 % від довоєнного аналогічного періоду квітня 2021 р. За половину травня 2022 р. цей показник вже зріс до 70 % [3]. Такі дані щодо стану малого та середнього бізнесу в Україні свідчать про те, що подальший його розвиток є неможливим без активного стимулювання з боку держави. Сприяння розвитку підприємництва можливе лише шляхом поєднання та узгодження різних форм, методів, засобів державного регулювання і підтримки. Такими засобами можуть бути: зниження податкового навантаження, сприяння розвитку кредитних відносин між суб'єктами бізнесу та комерційними банками, реалізація державних програм підтримки та фінансування бізнесу, створення

дієвого механізму консультативно-інформаційної підтримки, удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємництва тощо. Враховуючи сучасні складні умови, держава має використовувати всі відомі в практиці регуляторні важелі, а також розроблювати нові програми для підтримки та стимулювання ведення вітчизняного бізнесу.

Активне втручання представників державної влади в український бізнес з метою підтримки підприємців є вагомим критерієм як його подальшого розвитку, так і зростання макроекономічних показників в цілому. З огляду на таке положення сьогодні перед Урядом постає одне з першочергових завдань, яке стосується розробки та реалізації ефективної політики держави в сфері стимулювання розвитку бізнесу, зокрема створення сприятливого середовища для його підтримки та функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Проблеми державного регулювання, підтримки та стимулювання розвитку бізнесу завжди були в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. В останні роки цій тематиці присвячували свої дослідження такі науковці, як: О.В. Дикань, О.Д. Дячун [4], Л.В. Прокопець [17], Н.Л. Фролова, О.В. Якушева [20], В.Ю. Стрілець [19] та ін. Так В.Ю. Стрілець вважає, що в сучасній практиці доцільно виокремити два ключові напрями в сфері державного забезпечення та підтримки розвитку підприємництва: пряме забезпечення розвитку (через запровадження урядових програм та створення інфраструктури підтримки) та опосередковане (за допомогою податкового впливу та інших важелів економічного характеру) [19]. На думку О.Дячун та І.Нагорняк, під державною підтримкою необхідно розуміти державне регулювання сектору малого підприємництва, яке передбачає, перш за все, свідоме формування державними структурами відповідних умов становлення і розвитку малого бізнесу, створення стимулів, використання матеріальних і фінансових ресурсів, що залучаються для його суб'єктів [4, с. 87]. Л.В. Прокопець під поняттям «державна підтримка малого бізнесу» розуміє будь-які державні заходи з фінансового сприяння в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів прямі чи приховані переваги і мають грошову оцінку [17, с. 73]. Серед ключових законів, що визначає правові та економічні засади державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Частиною 1 статті 15 Закону визначено, що державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва враховує фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки, промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [16]. Необхідно зауважити, що більша частина досліджень пов'язана з функціонуванням саме малих та середніх суб'єктів господарювання.

В той же час сучасний «воєнний» етап розвитку економіки визначає необхідність формування особливого погляду на природу державної підтримки та стимулювання розвитку бізнесу як сфери, яка, з одного боку, є ключовою для економічного зростання країни, а з іншого – перебуває у постійному пригніченні та обтяжена неефективними реформами й законодавчими обмеженнями. Зокрема, події останніх місяців спричинили потребу оперативного прийняття Урядом нашої країни ряду нормативно-правових документів з метою запровадження заходів і програм щодо підтримки та стимулювання розвитку бізнесу під час дії воєнного стану, які вимагають дослідження.

Метою статті є аналіз запроваджених українським Урядом заходів і програм щодо підтримки та стимулювання ведення вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану з метою визначення їх ефективності та обґрунтування подальших кроків у цьому напрямі.

Викладення основного матеріалу. Розвиток підприємницької діяльності відіграє вагомий роль в економічному розвитку будь-якої країни. Адже саме завдяки функціонуванню суб'єктів бізнесу відбувається надходження значної суми податкових платежів до бюджету, створення робочих місць та формування вагомої частки у структурі ВВП. На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану, вітчизняні суб'єкти господарювання на економічному фронті захищають економічну безпеку нашої держави. Тому створення сприятливих умов з метою стимулювання організації та ведення бізнесу будь-якого розміру та організаційно-правової форми в Україні є одним із ключових завдань Уряду нашої країни. Стимулювання розвитку підприємництва з боку держави має зменшити проблематику їх функціонування та забезпечити швидку адаптацію до нових реалій.

Під державною підтримкою необхідно розуміти державне регулювання підприємницької діяльності, яке передбачає, перш за все, свідоме формування державними структурами відповідних прямих та опосередкованих інструментів підтримки бізнесу, зокрема, створення стимулів, використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, що залучаються для його суб'єктів. Пріоритетність державного регулювання та підтримки підприємництва в умовах війни зумовлює необхідність переходу від прямого адміністративного сприяння до формування сприятливого економічного і соціального середовища щодо удосконалення механізмів та інструментів стимулювання розвитку суб'єктів бізнесу.

Аналізуючи сучасний стан економіки нашої країни, можна зазначити, що лише зараз вона починає «приходити до тями» і «ставати на воєнні рейки». Цьому суттєво сприяє політика дерегуляції та

лібералізації бізнесу, обрана державою для стимулювання економіки в особливий період. Зараз Уряд нашої держави вже запустив декілька програм підтримки бізнесу під час війни. Так одним із найважливіших кроків держави є зміни в податковій сфері, що покликані підтримати економіку суб'єктів бізнесу в умовах воєнного стану. Зокрема, 15 березня 2022 р. був прийнятий Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який передбачає кардинальну податкову реформу на період воєнного стану.

Основними змінами, які було запроваджено зазначеним вище законом **щодо сплати єдиного податку**, є [11; 12]:

- на період з 1 квітня 2022 р. до припинення / скасування дії воєнного стану право на використання спрощеної системи оподаткування надано платникам єдиного податку 3 групи, а саме фізичним особам-підприємцям та юридичним особам будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень. До цього обсягу обороту для 3 групи складає до 1167 мінімальних зарплат (що з 1 січня 2022 р. становило 7585,5 тис. грн). При цьому ставка єдиного податку буде становитиме всього 2 % від обороту без ПДВ, а не 3 % з ПДВ чи 5 % без ПДВ, як в довоєнний час. Відповідно подавати звітність з ПДВ по операціям постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, не потрібно буде (про це прямо вказано у нормативному документі). На період переходу на спрощену систему оподаткування за ставкою єдиного податку 2 % реєстрація платником ПДВ не анулюється, а призупиняється.

Отже, більшість суб'єктів бізнесу (законом передбачено виключення для окремих видів діяльності та осіб) зможуть сплачувати замість податку на прибуток та ПДВ єдиний податок з обороту у розмірі 2 %. Необхідно зазначити, що для обрання або переходу на спрощену систему оподаткування із наведеними особливостями суб'єкт господарювання до останнього числа місяця, що передує періоду переходу на спрощену систему оподаткування, має подати до контролюючого органу за місцем податкової адреси відповідну заяву, тобто автоматичного переходу не передбачено. Новоутворені суб'єкти господарювання, які бажають обрати спрощену систему оподаткування з урахуванням особливостей оподаткування, зазначених вище, подають заяву за загальною процедурою;

- звільнення від сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп. Такі платники матимуть право не сплачувати єдиний податок, а декларацію за період несплати податку їм не потрібно буде заповнювати. Відповідні норми теж діятимуть тимчасово з 1 квітня 2022 р. до припинення / скасування воєнного стану [12].

Таким чином, відповідно до змін єдиний податок сплачується суб'єктами бізнесу, які є платниками 1 та 2 груп добровільно. Якщо суб'єкт господарювання має достатньо коштів за результатами господарської діяльності, він може сплатити єдиний податок і, таким чином, поповнити та підтримати місцевий бюджет відповідної громади.

На даному етапі війна виснажила в економічному плані більшість суб'єктів бізнесу і для відновлення платоспроможності та повернення на довоєнний рівень розвитку потрібен буде час. У зв'язку з цим постає питання необхідності пролонгування податкових реформ щодо нарахування та сплати єдиного податку і на певний період у післявоєнний час.

Також Законом України [12] були внесені **певні зміни щодо сплати єдиного соціального внеску** (надалі – ЄСВ) для фізичних осіб-підприємців. Тимчасово, з 1 березня 2022 р. до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом дванадцяти місяців після припинення або скасування воєнного стану, фізичні особи-підприємці (в т. ч. ФОП на єдиному податку) та особи, які провадять незалежну професійну діяльність (адвокати, нотаріуси та ін.) мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати ЄСВ за себе. Але треба враховувати, що ФОП та особи, які провадять незалежну професійну діяльність, не сплачуючи ЄСВ за такі періоди, втрачатимуть право на страховий стаж для цілей призначення пенсії. Крім того, вони втрачатимуть статус застрахованих осіб та не зможуть скористатися соціальним страхуванням на період тимчасової втрати працездатності.

Платники єдиного податку (в тому числі юридичні особи) також мають право не сплачувати єдиний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу. За всіх інших працівників ЄСВ сплачувати потрібно.

На основі проведеного дослідження у таблиці 1 підсумуємо правила роботи ФОП під час воєнного стану.

Економічна стабільність нашої країни залежить насамперед від платників податків, які сьогодні продовжують працювати. Запроваджені податкові зміни забезпечують можливість суб'єктам бізнесу заощадити кошти на сплаті податків та інвестувати їх в подальшу господарську діяльність і, таким чином, підтримувати та розвивати її. В той же час суб'єкти підприємницької діяльності мають підтримувати економіку України і, по можливості, сплачувати податки (на добровільних засадах) та поповнювати бюджет для того, щоб держава могла виконувати свої функції. Адже система оподаткування суб'єктів бізнесу, з одного боку, має бути спрямована на стимулювання ведення господарської діяльності в сучасних реаліях, з іншого, – на подальше наповнення державного та місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень від підприємств.

Основні ліміти та правила роботи для фізичних осіб-підприємців під час дії воєнного стану

ФОП – 1 група	ФОП – 2 група	ФОП – 3 група 2 %	ФОП – 3 група 5 %	ФОП 3 група 3 % + ПДВ	ФОП – загальна система
Ліміти ФОП у 2022 році (при мінімальній заробітній платі 6500 грн)					
167 мін. з/п 1 085 500 грн/р.	834 мін. з/п 5 421 000 грн/р.	Необмежений	1167 мін. з/п 7 585 500 грн/р.	1167 мін. з/п 7 585 500 грн/р.	1 млн грн за 12 міс. без ПДВ; необмежений оборот після 1 млн грн з ПДВ
Основні правила нарахування та сплати податків					
ЄП – добровільно (248,10 грн/міс.)	ЄП – добровільно (1300 грн/міс.)	ЄП щомісяця до 30 числа (2 % від обороту)	ЄП – раз в квартал (5 % від обороту)	ЄП – раз в квартал (3 % від обороту, ПДВ – щомісяця)	Раз в рік: ПДФО – 18 % та 1,5 % ВЗ від чистого доходу, ПДВ – щомісяця
ЄСВ – добровільно (1430,00 грн/міс.)	ЄСВ – добровільно (1430,00 грн/міс.)	ЄСВ – добровільно (1430,00 грн/міс.)	ЄСВ – добровільно (1430,00 грн/міс.)	ЄСВ – добровільно (1430,00 грн/міс.)	ЄСВ – добровільно (22% від чистого доходу/міс.)
Найманих працівників бути не може	Податок за найманих працівників щомісяця до 20 числа	Податок за найманих працівників щомісяця до 20 числа	Податок за найманих працівників щомісяця до 20 числа	Податок за найманих працівників щомісяця до 20 числа	Податок за найманих працівників щомісяця до 20 числа
Звітність – річна в січні 2023 р.	Звітність за працівників квартальна, за себе – річна	Звітність за працівників квартальна, за себе – до 20 числа щомісяця	Звітність за працівників квартальна, за себе – квартальна	Звітність за працівників квартальна, за себе – квартальна, ПДВ – щомісячна	Звітність за працівників квартальна, за себе – річна, ПДВ – щомісячна

Джерело: узагальнено на основі [11; 12]

Необхідно зауважити, що, не дивлячись на запроваджені зміни, за даними Державної податкової служби України, у січні–квітні 2022 р. було сплачено 118,5 млрд грн єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що на 12 млрд грн, або на 11,3 %, перевищує відповідний показник минулого року. В цілому до державного бюджету у січні–квітні 2022 р. сплачено 234,4 млрд грн, що на 64,9 млрд грн, або на 38,3 %, більше відповідного періоду минулого року. Місцеві бюджети отримали 110,3 млрд грн. Це на 9,8 млрд грн, або на 9,7 %, більше за січень–квітень 2021 р. Таким чином, у цей складний воєнний час платники податків продовжують підтримувати нашу державу та сумлінно сплачувати податки. Завдяки їх громадянській позиції та патріотизму український бюджет стабільно наповнюється [18].

У зв'язку зі змінами в сфері оподаткування бізнесу в умовах воєнного стану, нагальним є питання надання роз'яснень та проведення консультацій щодо вирішення питань, які виникають у платників податків. У таких умовах ДПС має надавати консультативну підтримку оперативну, без затримок реагувати на звернення та забезпечувати якісний «податковий сервіс».

Наступне рішення Уряду, яке безпосередньо стосується полегшення діяльності суб'єктів бізнесу під час дії воєнного стану – це **скасування проведення перевірок**. Необхідно зазначити, що спершу було прийнято рішення про відміну майже всіх перевірок, які стосуються діяльності суб'єктів бізнесу, в тому числі камеральних та фактичних. Але потім прийняті рішення були відкориговані та внесені відповідні правки до законів. Таким чином, одним із нововведень, яке було запроваджено на період воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців після його припинення / скасування – це встановлення мораторію на перевірки щодо повноти нарахування, декларування та сплати ЄСВ. Відповідно перевірки, розпочаті до 24 лютого, були призупинені. Штрафні санкції та пеня щодо порушення правил нарахування, декларування та сплати ЄСВ на відповідний період не застосовуються [12].

Ще однією зміною, яка була запроваджена Урядом для полегшення та стимулювання діяльності суб'єктів бізнесу на період з 7 березня та на весь час воєнного стану – це скасування будь-яких санкцій за

порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» у сфері застосування реєстраторів розрахункових операцій / програмних реєстраторів розрахункових операцій (РРО/ПРРО) [13]. По суті, це означає, що застосування РРО / ПРРО під час війни скасовано, тому що:

- будь-які платежі (оплата картою, накладні платежі, POS-термінал та ін.) можна отримувати без застосування РРО / ПРРО;
- якщо суб'єкт бізнесу не має РРО / ПРРО і воно не було встановлено – штрафів не буде;
- якщо суб'єкт бізнесу має РРО / ПРРО, він може його використовувати в своїй господарській діяльності далі, але якщо він перестане його використовувати, то штрафів не отримає;
- якщо суб'єкт бізнесу продовжить використання РРО / ПРРО, але допустить якусь помилку (невидача чека, вдача чека не на повну суму та ін.), то штрафів не буде.

Такий крок з боку держави значно полегшив ведення діяльності суб'єктів бізнесу, особливо якщо врахувати, що вимога щодо застосування РРО / ПРРО була новою (почала діяти з початку 2022 р.) і не всі підприємці повною мірою її виконували. Нагаліним для суб'єктів підприємницької діяльності є питання, чи скасують застосування РРО / ПРРО після закінчення дії воєнного стану. На даний момент – це невідомо, але необхідно зазначити, що, враховуючи подання заявки на вступ України у ЄС – РРО / ПРРО, це стандартний інструмент розрахунку для будь-якого бізнесу.

Проаналізувавши всі зміни в законодавстві [12; 13], які були внесені протягом останніх місяців, можна підсумувати, що станом на початок травня 2022 р. список перевірок, які все ж таки можуть бути проведені, містить:

- фактичні (за місцем провадження господарської діяльності) перевірки можливості використання клієнтами карток для оплати, тобто наявність POS-терміналів у точках торгівлі чи надання послуг;
- використання РРО / ПРРО в разі продажу підакцизних товарів;
- облік підакцизних товарів;
- порядок ціноутворення на суспільно-значущі товари;
- камеральні (у приміщеннях ДПС) перевірки, ініційовані на підставі заяви про бюджетне відшкодування ПДВ, доданої до декларації.

Наступним кроком українського Уряду, який був розроблений з метою підтримки та стимулювання розвитку вітчизняного бізнесу, є запровадження **програми щодо тимчасового переміщення підприємств з постраждалих під час війни регіонів**. Відповідно до цієї програми, українські суб'єкти бізнесу, які знаходяться у зоні активних бойових дій, можуть отримати державну допомогу в переміщенні своїх потужностей до західних областей України. Наразі реалізація програми здійснюється на основі таких нормативно-правових актів:

- Постанова Уряду № 305 від 17.03.2022 р. [15], яка регламентує безоплатне перевезення майна вітчизняних підприємств, установ та організацій згідно з переліком, який формується Міністерством економіки і передається до Міністерства інфраструктури;
- Розпорядженням Уряду № 246-р від 25.03.2022 р. [14], яке передбачає план невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію.

Програма з релокації українських виробництв за підтримки держави спрямована на збереження виробничого і трудового потенціалу та орієнтована на усі підприємства, які бажають перемістити виробництво на території західних областей України. Цією програмою може скористатися будь-яке підприємство, яке знаходиться у зоні ризику та активних бойових дій. Учасником може бути не лише велике виробництво, але й малі бізнеси з 10–20 працівниками у штаті. В першу чергу допомогу держави для вимушеного релокейту отримають стратегічно важливі підприємства та підприємства, які виробляють товари першої необхідності (хліб та інша їжа, питна вода, одяг та інше) для забезпечення потреб цивільного населення, військових та бійців територіальної оборони.

Для того щоб подати заявку, підприємству необхідно скористатися платформою цифрової взаємодії для допомоги з релокації бізнесу, яка була запущена ДП «Прозорро.Продажі» за ініціатииви Мінекономіки, за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та національного проекту з розвитку підприємництва та експорту Дія.Бізнес. Під час заповнення заявки важливо максимально деталізувати інформацію про підприємство, що спростить та пришвидшить процес подальшого транспортування.

Перевезення здійснюють безкоштовно «Укрзалізниця» та «Укрпошта», яка відповідає за підвезення обладнання до залізничної станції, а також забезпечує оперативне проходження блокпостів, оформлює транспортні накладні. Водночас релокація є лише частиною процесу переміщення підприємства із зони бойових дій. Важливою є також підтримка місцевої влади, а саме пошук площ для розміщення виробництва, забезпечення безперебійним живленням та розміщенням працівників.

За офіційними даними, за два місяці війни 1171 українське підприємство розпочало процес евакуації своїх виробництв. Понад 400 суб'єктів бізнесу частково або повністю перевезли свої потужності, з них 216 відновили роботу. Ще близько 500 підприємств шукають майданчики для розміщення. Місцем релокації

стали вісім областей у Центральній та Західній Україні: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська [5].

У процесах переміщення підприємств, які переїжджають з епіцентрів бойових дій, лідирує Львівщина. До цього регіону станом на 29 квітня було переміщено 115 підприємств, понад пів сотні з них вже відновили роботу [7]. Також на Хмельниччину із зони бойових дій переїхало 25 підприємств; до Вінницької громади переїхало 13 підприємств; два десятки підприємств перевезли своє виробництво на Тернопільщину.

Серед релокованих компаній можна виокремити чотири типи підприємств:

Перший – великі системні підприємства, яким дуже важко перевезти своє обладнання, часто громіздке і габаритне. Це здебільшого акціонерні товариства та державні підприємства. Такі компанії найбільше потребують допомоги від держави.

Другий – це підприємства середнього рівня, які мають власне виробництво та ресурси. Часто переїзять до своїх бізнес-партнерів чи філій на Західній Україні. В основному ці компанії переїжджають самостійно, без допомоги держави. Від держави та органів місцевого самоврядування їм потрібна лише комунікація та пошук нових партнерів.

Третя – ФОП, в основному мікробізнеси, які надають послуги, або займаються «крафтовим» виробництвом. Такі підприємці після переїзду швидко починають працювати. На них є попит, часто – усталена клієнтська база. Допомоги держави, як правило, не потребують.

Четверта – ІТ-бізнес. З початку активних бойових дій велика кількість компаній з ІТ-сектору переїхала на Західну Україну. Допомоги держави не потребують, мають ресурси, щоб облаштуватися на новому місці [5].

Таким чином, завдяки запровадженій Урядом України програмі релокації, значна кількість підприємств отримала змогу працювати в нових умовах, зберегти свій бізнес та робочі місця.

В сучасних важких умовах важливим з боку Уряду є розробка та реалізація програм фінансової підтримки стимулювання та розвитку підприємництва. Така підтримка може бути здійснена на основі реалізації програм кредитування суб'єктів господарювання.

Держава може сприяти кредитуванню підприємств двома шляхами. Першим варіантом є створення спеціальних державних установ або неприбуткових організацій для кредитування і фінансування бізнесу. При цьому вартість кредиту (який може бути і безвідсотковим) може залежати від віку, виду економічної діяльності, місця розташування підприємства тощо. Таким чином можна створювати більш сприятливі умови для новостворених фірм, підприємств певної галузі, залежно від загальнонаціональної стратегії розвитку економіки чи задля розвитку певних місцевих ресурсів тощо. Наприклад, сьогодні в Україні фінансовою підтримкою мікро-, малих та середніх підприємств успішно займається Німецько-Український фонд (НУФ), заснований Урядом спільно з НБУ та Німецьким державним банком розвитку [1].

Другим варіантом є державне сприяння розвитку кредитних відносин між бізнесом та комерційними банками. З метою реалізації цього напряму державної політики 18 березня 2022 р. рішенням Уряду внесено зміни до Державної програми «Доступні кредити 5–9 %», які полягають у такому:

1. Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн євро незалежно від кількості працюючих робітників;
2. Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній;
3. Процентна ставка: 0 % річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення; 5 % річних після завершення вказаного вище періоду і до кінця строку кредиту;
4. Цілі кредитування: інвестиційний кредит на придбання основних засобів; кредит на поповнення обігових коштів для здійснення підприємницької діяльності;
5. Строк кредитування: інвестиційні кредити – 5 років; кредити на поповнення обігових коштів – 3 роки;
6. Термін подачі заявки на участь у програмі – у період дії воєнного стану;
7. Розмір кредитної гарантії – 50 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва) [10];

Відповідно до цілей цієї програми державні і комерційні банки мають активізувати кредитну діяльність, аби тисячі підприємців змогли відновити й модернізувати свою господарську діяльність, адаптувавши її до нових умов. Станом на початок травня за Державною програмою «Доступні кредити 5–9 %» Фонд розвитку підприємництва уклав угоди про співробітництво з 42 банками.

Відповідно до даних Міністерства фінансів України, усього з моменту старту цієї Програми суб'єкти підприємництва станом на 16.05.2022 р. отримали від уповноважених банків 40486 кредитів на загальну суму 110,1 млрд грн, в тому числі:

- 10,25 млрд грн підприємці отримали на інвестиційні цілі;
- 58,16 млрд грн – як антикризові кредити;
- 25,35 млрд грн були видані як рефінансування попередньо отриманих кредитів;
- 13,71 млрд грн – кредити для с/г виробників, передусім, на інвестиційні цілі;
- 2,61 млрд грн – антивоєнні кредити [9].

Проведені дослідження свідчать, що Уряд нашої країни застосовує комплекс універсальних та унікальних методів державного регулювання та стимулювання розвитку підприємництва в умовах війни. В той же час недоліки і складнощі, з якими стикаються в процесі функціонування господарські суб'єкти, свідчать про необхідність синхронно розвивати як державну систему підтримки бізнесу, так і ініціативу підприємців, малих і середніх підприємств по об'єднанню зусиль у сфері державно-фінансової діяльності.

Наразі актуальним є питання удосконалення системи інформаційної та консультативної державної підтримки бізнесу з метою стимулювання його розвитку. Інформаційна державна підтримка суб'єктів підприємництва може здійснюватися шляхом:

1) створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-комунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за допомогою Інтернету;

2) надання інформації: про стан виконання державних, регіональних і місцевих програм підтримки підприємництва та рівень ефективності державної підтримки; про стан розвитку бізнесу; про об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва; іншої інформації (економічної, правової, статистичної, виробничо-технологічної, з питань маркетингу), необхідної для забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва.

Консультативна державна підтримка має здійснюватися шляхом: сприяння утворенню об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, які надають консультаційні послуги суб'єктам підприємництва, та забезпечення їх діяльності; спрощення доступу до інформації в режимі реального часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна зазначити, що основними та найбільш пріоритетними інструментами розвитку економіки в умовах воєнного стану є розробка заходів щодо стабілізації бізнес-клімату та реформування системи державного регулювання підприємницької діяльності. Проблема необхідності стимулювання та забезпечення подальшого розвитку підприємництва актуальна сьогодні в Україні на усіх рівнях: державному, регіональному та безпосередньо у сфері самого бізнесу. Вирішення цієї проблеми відкриває можливості для прискорення процесу відновлення та модернізації економіки й переведення її на інноваційний шлях розвитку, базується на знаходженні найбільш ефективних моделей підтримки підприємств будь-яких розмірів у сучасних реаліях. Проведені дослідження свідчать, що на сьогоднішній день з боку українського Уряду були розроблені та запроваджені програми, які передбачають тимчасові послаблення та підтримку для бізнесу під час воєнного стану. Основною метою таких заходів є максимально можливе скорочення часу на адміністрування діяльності та фінансових зобов'язань бізнесу перед державою та стимулювання його розвитку в сучасних складних умовах. Однак сьогодні на рівні держави потрібно продовжувати здійснювати підтримку суб'єктів підприємництва, зокрема шляхом створення відповідної правової бази, фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки, науково-методичного, інформаційно-консультативного та кадрового забезпечення бізнесу. Також важливим є створення рівних можливостей для доступу суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва до запроваджених Урядом програм підтримки й стимулювання бізнесу під час дії воєнного часу; моніторинг ефективності використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм; відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки.

Подальших досліджень потребують питання здійснення комплексного оцінювання ефективності заходів та програм, запроваджених Урядом з метою підтримки бізнесу під час воєнного стану як на макrorівні, так і на рівні окремих бізнес-структур.

Список використаної літератури:

1. Буй Т.Г. Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні / Т.Г. Буй, О.К. Прімерова // Ефективна економіка. – 2018. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf.
2. Верховна Рада прийняла податкові стимули для бізнесу під час війни. – 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/pKXHSCN>.
3. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців. – 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/3KXHLyN>.
4. Дячун О. Стимулювання розвитку підприємництва в Україні в контексті європейських стандартів / О.Дячун, І.Нагорняк // Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем : монографія. – Т. : ФОРМ Паляниця В.А., 2021. – С. 85–89.
5. Економіка їде на захід: як рятується український бізнес від війни. – 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html.
6. Красноносова О.М. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу / О.М. Красноносова, Р.В. Харченко // Проблеми економіки. – 2020. – № 4. – С. 42–47. DOI: 10.32983/2222-0712-2020-4-42-47.

7. Львівщина лідирує у процесах переміщення підприємств, які переїжджають з епіцентрів бойових дій / Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374>.
8. Малий бізнес поступово повертається до роботи / Офіційний сайт Європейської бізнес асоціації, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eba.com.ua/malyj-biznes-postupovo-povertayetsya-do-roboty/>.
9. Мінфін: За тиждень підприємці отримали 1124 пільгових кредитів на 4,02 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5–9 %» / Урядовий портал, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/UKXFLx8>.
10. Підтримка бізнесу в умовах війни. – 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://business.diia.gov.ua/wartime>.
11. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>.
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/xKXF0tC>.
13. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України № 265/95-ВР від 17.03.2022 р. (поточна редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : Розпорядження Кабінету міністрів України № 246-р. від 25.03.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>.
15. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету міністрів України № 305 від 17.03.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>.
16. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 4618-VI від 22.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
17. *Прокопець Л.В.* Особливості державної підтримки малого підприємництва в Україні та зарубіжний досвід / *Л.В. Прокопець, В.С. Губчак* // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 24. – С. 71–76.
18. Протягом січня – квітня 2022 року платники перерахували до зведеного бюджету 344,7 млрд гривень / Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/581660.html>.
19. *Стрілець В.Ю.* Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / *В.Ю. Стрілець* // Полтава : ПУЕТ, 2019. – 457 с.
20. *Якушева О.В.* Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні: дис. ... к.е.н. : 08.00.05 / *О.В. Якушева*. – Черкаси, 2017. – 288 с.

References:

1. Buj, T.G. and Primjerova, O.K. (2018), «Podatkove stymuljuvannja rozvytku malogo pidpryjemnytva v Ukraini», *Efektivna ekonomika*, No. 9, [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf
2. *Verhovna Rada pryjnjala podatkovy stymuly dlja biznesu pid chas vijny* (2022), [Online], available at: <https://cutt.ly/pKXHSCN>
3. *Vijna ta regiony Ukrainy: jak zminjuet'sja pryvablyvist' dlja pidpryjemciv* (2022), [Online], available at: <https://cutt.ly/3KXHLyN>
4. Djachun, O. and Nagornjak, I. (2021), «Stymuljuvannja rozvytku pidpryjemnytva v Ukraini v konteksti jevropejs'kyh standartiv», *Naroshhuvannja finansovo-ekonomichnogo potencialu sub'ektiv ekonomichnyh vidnosyn jak osnova postupal'nogo rozvytku terytorial'no-gospodars'kyh system*, monografija, FOP Paljancija V.A., T., pp. 85–89.
5. *Ekonomika i'de na zahid: jak rjatujet'sja ukrai'ns'kyj biznes vid vijny* (2022), [Online], available at: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html
6. Krasnonosova, O.M. and Harchenko, R.V. (2020), «Instrumentarij derzhavnoi' polityky u sferi pidtrymky ta stymuljuvannja rozvytku malogo biznesu», *Problemy ekonomiky*, No. 4, pp. 42–47. doi: 10.32983/2222-0712-2020-4-42-47.
7. L'vivs'ka oblasna derzhavna' administracija (2022), *L'vivshhyna lidyruje u procesah peremishhennja pidpryjemstv, jaki pereizhdzajut' z epicentriv bojovyh dij*, oficijnyj sajт, [Online], available at: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374>
8. Jevropejs'ka biznes asociacija (2022), *Malyj biznes postupovo povertajet'sja do roboty*, oficijnyj sajт, [Online], available at: <https://eba.com.ua/malyj-biznes-postupovo-povertayetsya-do-roboty/>
9. Minfin (2022), *Za tyzhen' pidpryjemci otrymaly 1124 pil'govykh kredytiv na 4,02 mlrd grn za programoju «Dostupni kredyty 5–9 %»*, Urjadovyj portal, [Online], available at: <https://cutt.ly/UKXFLx8>
10. *Podtrymka biznesu v umovah vijny* (2022), [Online], available at: <https://business.diia.gov.ua/wartime>
11. VRU (2010), *Podatkovyj kodeks Ukrainy*, Закон України, No. 2755-VI vid 02.12.2010 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top>.
12. VRU (2022), *Pro vnesennja zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchyh aktiv Ukrainy shhodo dij' norm na period dij' vojennogo stanu*, Закон України, No. 2120-IX vid 15.03.2022 r., [Online], available at: <https://cutt.ly/xKXF0tC>

13. VRU (2022), *Pro zastosuvannja rejestratoriv rozrahunkovyh operacij u sferi torgivli, gromads'kogo harchuvannja ta poslug*, Zakon Ukrainy, No. 265/95-VR vid 17.03.2022 r. (potochna redakcija), [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Kabinet ministriv Ukrainy (2022), *Pro zatverdzhennja planu nevidkladnyh zahodiv z peremishhennja u razi potreby vyrobnychyh potuzhnostej sub'ektiv gospodarjuvannja z terytorij, de vedut'sja bojovi dii' ta/abo je zagroza bojovyh dij, na bezpechnu terytoriju*, Rozporjadzhennja No. 246-r. vid 25.03.2022 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>
15. Kabinet ministriv Ukrainy (2022), *Pro osoblyvosti roboty akcionernogo tovarystva «Ukrposhta» v umovah vojennoho stanu*, Postanova No. 305 vid 17.03.2022 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>
16. VRU (2013), *Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogo i seredn'ogo pidpryjemnytva v Ukraini*, Zakon Ukrainy, No. 4618-VI vid 22.03.2013 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
17. Prokopec', L.V. and Gubchak, V.S. (2017), «Osoblyvosti derzhavnoi' pidtrymky malogo pidpryjemnytva v Ukraini ta zarubizhnyj dosvid», *Investyicii': praktyka ta dosvid*, No. 24, pp. 71–76.
18. Derzhavna podatкова sluzhba Ukrainy (2022), *Protjagom sichnja – kvitnja 2022 roku platnyky pererahuvaly do zvedenogo bjudzhetu 344,7 mlrd hryven'*, oficijnyj sait, [Online], available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/581660.html>
19. Strilec', V.Ju. (2019), *Zabezpechennja rozvytku malyh pidpryjemstv: teorija, metodologija, praktyka*, monografija, PUET, Poltava, 457 p.
20. Jakusheva, O.V. (2017), *Ekonomichnyj rozvytok i pidtrymka malogo ta seredn'ogo biznesu na regional'nomu rivni. Ph.D. Thesis of dissertation*, 08.00.05, Cherkasy, 288 p.

Мельник Тетяна Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин Державного університету «Житомирська політехніка».

<https://orcid.org/0000-0002-1743-0264>.

Наукові інтереси:

- аналітичне забезпечення системи управління суб'єкта господарювання;
- управління бізнес-процесами в умовах цифровізації економіки.

E-mail: melnkytanya09@gmail.com.

Melnyk T.Yu.

State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law

Military actions on the territory of our state negatively affect the functioning and development of all business entities and cause devastating destruction to the economy. At the same time, the work of Ukrainian businesses during the war is a particularly important source of filling the state budget and creating jobs. Therefore, the development and implementation of a well-founded and effective state policy of supporting the development of business in order to create favorable conditions for its organization and management are currently particularly relevant for Ukraine. Taking into account the above, the article is devoted to the study of programs of state support and stimulation of the development of entrepreneurship adopted by the government in the conditions of war. On the basis of the conducted research, it is substantiated that state support should be understood as state regulation of business activity, which involves, first of all, the conscious formation by state structures of appropriate direct and indirect business support tools, in particular, the creation of incentives, the use of material, financial and other resources involved for its subjects. The priority of state regulation and support of entrepreneurship in war conditions causes the necessity of the transition from direct administrative assistance to the formation of a favorable economic and social environment for the improvement of mechanisms and tools for stimulating the development of business entities. The article examines changes in the legislation that relate to the policy of taxation of business entities in a special period, in particular, regarding the calculation and payment of a single tax and a single social contribution. The limits and rules of work in the field of tax payment for individual entrepreneurs during martial law are substantiated. It is determined that such changes will provide an opportunity for business entities to save money on paying taxes and invest it in further economic activity and, thus, support and develop it. The changes related to inspections, fines and penalties during martial law were analyzed and, on this basis, it was determined which inspections were really canceled and which could be carried out. The conditions of the business relocation program introduced by the government and the changes made to the «Affordable loans 5–9%» program were also analyzed. The conducted research shows that currently, the Ukrainian Government has adopted a number of decisions that provide for temporary relaxation and support for business during martial law. At the same time, the shortcomings and difficulties faced by economic entities in the process of functioning indicate the need to simultaneously develop both the state business support system and the initiative of entrepreneurs, small and medium-sized enterprises to combine efforts in the field of state financial activity. It is substantiated that the issue of improving the system of informational and advisory state support for business in order to stimulate its development is urgent.

Keywords: entrepreneurship; business stimulation; state support; martial law; tax incentives; business relocation; lending.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2022.